

Scherp gebeente jaagt vrees aan

Het zijn vooral graten die de mens angst aanjagen.

TEKST

Frans Collignon

ILLUSTRATIES

Archief en Shutterstock

Vissen zijn merkwaardige dieren, vanuit ons zoogdieren-standpunt gezien. Ze leven onder water en hebben schubben, kieuwen en scherpe graten. Dat wil zeggen de meeste vissen, want er zijn er ook die schubloos zijn, kraakbeen hebben of zich zwierig over het land verplaatsen.

Het zijn vooral die graten die de mens veel angst aanjagen. Vadertje Cats schreef al:

*Een graatje van een vis, die er zo fris bij lag,
Kan maken dat de mens niet langer leven mag.*

De goede Jacob Cats betoogt in dit gedicht uit de zeventiende eeuw dat het leven van de mens maar aan een dunne draad hangt. En die draad is bij Cats heel dun: zelfs *een pit van een druif, een haartje naar binnen gezogen of een vlieg in keel dan wel neus gevlogen*, kan al fataal zijn. Angst voor de dood is van alle tijden, ook toen corona nog niet rondwaarde. De vrees voor die enge scherpe graten gaat ver terug, terwijl elke deskundige zal zeggen dat een graat in de keel wel vervelend kan zijn, maar bepaald niet dodelijk – tenminste, als je niet allergisch bent voor vis. In Utrecht mocht in de zeventiende eeuw een dokter voor het verwijderen van een graat in een menselijke keel volgens een gemeentelijke bekendmaking twaalf stuivers rekenen. Dat was meer dan het

dagloon van een vakman. Terzijde: *Een graat in de keel hebben*, betekent ook dat iemand rochelend spreekt. Dus anderhalve meter afstand houden!

Vismarkt in de zeventiende eeuw.

Nuttige graten

Het negatieve imago van de graat blijkt ook wel uit spreekwoorden als *ieder wat van de stokvisvellen; ik de vis en jij de graat* als er over een verdeling van goederen viel te onderhandelen of *ergens geen graten in vinden* om aan te geven dat iets niet bezwaarlijk is. En dat terwijl graten toch zo nuttig kunnen zijn. Zo wordt er van oudsher lijm van gemaakt en dienden de scherpste graten in de oertijd als naalden om diervellen tot kleding aan elkaar te naaien. Volgens sommige mensen het begin van onze beschaving.

Niettemin wordt een graat vrijwel altijd bij vergelijkingen in negatieve zin genoemd. *Niet zuiver op de graat zijn*, is daar een voorbeeld van, net als *gratenpakhuis* voor een uiterst dun persoon. Zo zijn er nog meer zeer platte uitdrukkingen met de graat in de hoofdrol. Sympathieker is de uitdrukking dat *wie de vis heeft, ook de graat voor lief moet nemen*. Het is de vissersvariant op *geen rozen zonder doornen*.

De in zijn tijd zeer gevierde arts en schrijver *Johan van Beverwijck* (1594 – 1647) uit Dordrecht heeft het in zijn boek *Schat der Gesontheit* over de elft. Hij schrijft dat het een vis is gelijk de zalm qua smaak, maar ongezond vanwege de vele graten. Alleen als de elft goed vet is, valt er nog wat te smikkelen, aldus de Dordtse schrijver, die en passant opmerkt dat elften op dat moment net zo veelvuldig in de Dordtse wateren zwemmen als naar zeggen ooit de zalm. Die van Beverwijck heeft ook een boek geschreven met de titel *Schat der Ongesontheit* en ook daarin speelt de vis een rol. Je kunt beter vlees eten, is de alomvattende conclusie. Het is duidelijk dat de geneeskunst toen nog in de kinderschoenen stond.

Op rijm klonk Van Beverwijck zo:

*Oesters, garnalen en alikruiken,
Zijn geen kost voor hongerige buiken;
Want wat woont in harde schelpen,
Kan de honger niet stelpen;
Kreeft, steur of krabben met kaken,
Die de maag schoon kunnen maken,
Zijn er alleen voor geile lusten,*

Johan van Beverwijck in zijn werkkamer, geschilderd in 1640 door Jan Olis.

*Die ons zo nooit laten rusten;
Als je volgens de norm leeft,
Eet dan iets dat beter voedsel geeft.*

Vis moet zwemmen

Maar het was niet alleen maar narigheid. Een groot banket kon niet zonder vis. Goedmoedig werd aanbevolen om daar wel selectief in te zijn:

*Wat voortdurend ligt te woelen
In een moddersloot of vuile poelen,
Ban die van de dis. Maar uit een heldere beek,
Vang daar een zootje aan het eind van de week.*

Maar het kan nog beter:

*De vissen van de zee worden het meest geprezen,
Alles wat schubben heeft, er kan niets beter wezen.*

Bij voorkeur wel vissen uit de diepe zee, want die aan de kust zijn lui, grondig en niet lekker. Vissen die moeten zwemmen in diepe wateren, zijn gespierder en dus steviger. Ze mogen daarom ook wel wat meer kosten. Natuurlijk komt ook de moraal om de hoek kijken in dit zeventiende-eeuwse geschrift:

*Hier is het met de mens dus net zo aangelegen,
Hij heeft niets aan rust en des te meer aan bewegen,
Voor hem geen stil water, maar liever de diepte in,
Want zonder eerst te lijden heeft vreugde geen zin.* ■

Om de graten te kunnen ontwijken, moet Elft vooral gegeten worden als hij vet is.